

RECENZÍÓ

A családszociológia sokszínűsége

Recenzió a „Családszociológiai mozaik” című könyvről¹

Szalma Ivett – Takács Judit (2022): Családszociológiai mozaik.
Szociológiai Tudástár (13). Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 209 oldal

GÁBRIS ERIKA²

Ha rápillantunk a könyv címére, eszünkbe juthat egy mozaik sokszínűsége, egy apró részekből összerakott kép, ami esetünkben a családszociológiát jelenti, annak minden elemével. Ezért sem meglepő, hogy évtizedek óta viták övezik a családszociológia alakulását, ahogy azt anno Anthony Giddens (1987), valamint e könyv szerzői, Szalma Ivett és Takács Judit (2022) is alátámasztják, miszerint a család tanulmányozása egyszerre lehet unalmas és provokatív is, ugyanakkor megemlítenéd, hogy míg a múltban a családszociológia kevésbé számított provokatív kutatási területnek, mára már ez nem mondható el. Talán pont ezért is érdekes e könyv, hiszen nagyon sokféle szempontból megközelíthető téma, ezért részletesen „kivesézhető”, melyre a szerzők nyolc fejezetben vállalkoztak. A könyv struktúráját tekintve az alapoktól építkeznek, melyek ez esetben a családszociológia alapfogalmai, részletesen kifejtve, emellett a további fejezetekben elsősorban magyarországi empirikus kutatási eredmények bemutatására kerül sor.

Az első fejezetben a szerzők választ keresnek arra a kérdésre, hogy milyen a „hagyományos család”. Itt olyan fogalmakról olvashatunk, mint a különböző (például nukleáris és kiterjesztett) családformák, a családszociológia – funkcionalista, interakcionista, konfliktuselméleti – megközelítései, és a magyar családokról is szó

¹ Szalma Ivett – Takács Judit (2022): Családszociológiai mozaik. Szociológiai Tudástár (13). Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 209 oldal.

² Szociológus, email: erikagabrisova02@gmail.com

RECENZÍÓ

esik. A szerzők a Központi Statisztikai Hivatal adataira hivatkozva vetítik az olvasók elé a magyar családok helyzetét, s ezen belül többek között azt a témakört is vizsgálják, hogy melyik együttélési forma a gyakoribb: a házasság vagy az élettársi kapcsolat. Ha családszociológiáról van szó, nehéz elkerülni a demográfiai tényezőket, folyamatokat, ugyanis ezek a folyamatok nagy hatással vannak a családszerkezet alakulására. A szerzők a szociológia társ-, illetve segédtudományaként tekintenek a demográfiára, mely tudomány „egy adott területen (...) élő emberek összességét – a népesség számát, szerkezeti sajátosságait, ezek változásait s e változásokat meghatározó tényezőket – vizsgálja elsősorban kvantitatív módszerekkel” (25–26). A szerzők olyan fontos demográfiai forrásokat is bemutatnak könyvükben, mint például a Demográfiai portré vagy a Korfa kiadványok, melyek jól használhatóak a szociológiai kutatások során is. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete a legutóbbi, 2021-es Demográfiai portré című kötetében például a magyar társadalom folytatólagos népességcsökkenésére hívta fel a figyelmet, ami a jövőbeni családszociológiai kutatások mellett a családpolitikai intézkedéseket is befolyásolhatja, melyekről a könyv második fejezetében olvashatunk.

A politikusok (téves) előfeltevése gyakran az, hogy a családokat célzó kormányzati támogatások bevezetésével befolyásolni tudják az adott ország családalapítási és gyermekvállalási folyamatait. Magyarországon azonban éppen azt látjuk, hogy a család-, vagy inkább népesedéspolitikai intézkedések inkább kizáró jelleggel működnek (például a szegény családok vagy az azonos nemű párok esetében), melyhez az is hozzátartozik, hogy a magyarországi törvények értelmében a homoszexuális párok nem tekinthetők családnak. A szerzők rávilágítanak arra, hogy a politikai döntéshozók szerinti családkép nem minden esetben egyezik meg a valósággal, a tényleges családok képével, ami feszültségeket idézhet elő és esetenként a családpolitikai intézkedések sikertelenségéhez is vezethet. Ahogy az a könyvben is olvasható, a családpolitikai intézkedések meghatározott célokkal jönnek létre, mely célok országonként változhatnak. A családpolitika céljai közé tartozik többek között a gyermekvállalás ösztönzése, a nők munkavállalásának támogatása, továbbá a gyermekszegénység csökkentése is, ahogy az az Egyesült Királyságban és Lengyelországban is működik. Magyarországon a középosztályhoz tartozó (sok)gyermekes családok a különféle gyermekgondozási ellátások szempontjából előnyös helyzetben vannak, a kormányzati intézkedésekben e réteg támogatását kiemelt helyen kezeli. Ez a pronatalista – születést támogató – hozzáállás más országokban is jelen van, de Magyarországon erős tényező a gyermekvállalásra való ösztönzés, elsősorban anyagi formában. Hazánkban ugyanakkor a születések támogatásában erős szelekciós szempontok érvényesülnek. A kormány leginkább a középosztálybeli (fehér) heteroszexuális párokat támogatja és ösztönzi gyermekvállalásra. A szerzők a magyarországi helyzetképet skandináv országokkal (például Svédország) hasonlították össze, ahol a családtámogatási intézkedések a magyarországitól eltérő nézetek szerint

RECENZÍÓ

kerültek bele a családpolitikába, ügyelve a nemek közti egyenlőség megvalósítási lehetőségeire is.

A könyv harmadik fejezete egy újabb fontos kérdést fejteget: hogyan és miért változtak a párkapcsolati formák Magyarországon. Hazánkban hosszú idők óta központi szerepe van a (férfi és nő közti) házasságnak, de emellett más együttélési forma is létezik, mint például az élettársi kapcsolat. Míg az 1980-as években több mint 80 ezren kötöttek házasságot, a 2010-es évre ez a szám már csak 35 ezer környékére esett vissza, továbbá az is megfigyelhető, hogy a házasulandók életkora is kitolódott, egyre több pár választotta inkább az élettársi kapcsolatot első együttélési formaként. A párkapcsolati formák átalakulásában a válások számát is érdemes megvizsgálni. A szerzők által vizsgált időszakban (1980-2010) a házasságkötések számának csökkenése mellett a válások száma is csökkent, de ebben a házasságot tervezők számának esése is közrejátszik. 2010 után azonban elindult egy új folyamat, melyben a házasságkötések száma elkezdett évről-évre nőni, a válások száma ezzel párhuzamosan pedig tovább csökkent. A házasodási kedv felfutását a magyarországi családpolitika későbbiekben beépített elemei is ösztönözheték, mivel a magyar kormány elképzelése szerint úgy lehet a gyermekek számát megnövelni, ha házasságkötésre ösztönzik a fiatal párokat, főként élettársi kapcsolatban élőket. Ugyanakkor a gyermekvállalás ösztönzését befolyásolhatja a termékeny korú nők korlátozott száma, amelyre ezek a gyermekvállalási ösztönzők nem jelentenek megoldást.

A negyedik fejezetben a szerzők arra a kérdésre keresik a választ, hogy milyen tényezők befolyásolhatják a magyar családok gyermekvállalási döntéseit. A nők számára kiszolgáltatottságot és bizonytalanságot jelenthet (több) gyermeket vállalni, a magyar társadalomban ez különösen elterjedt szemlélet. A nemek közötti egyenlőtlenségek, az életszínvonal csökkenése, a gyermekneveléssel kapcsolatos anyagi nehézségek, mind-mind olyan tényezők, melyek a családalapítás kérdésében fontos szerepet játszanak. A gyermekvállalással kapcsolatban ugyancsak átgondolandó a „minőségi szülőség” megvalósíthatósága. „Minőségi szülőnek” lenni a gyermek szempontjából is lényeges, hiszen a szülők hozzáállása, teljesítménye nagyban befolyásolja a gyermek jólétét, fizikai és mentális fejlődését is. Kérdés, hogy a gyermek(nem)vállalási folyamatok a jövőben hogyan alakítják majd a népesség alakulását, folytatódik-e a népességfogyás, valamint, hogy miként és hogyan tudunk ezekre a folyamatokra a jövőben megoldást találni.

Az ötödik fejezetben részletes és mélyreható áttekintést kapunk a gyermekvállalás alternatív formáiról, az örökbefogadás és mesterséges megtermékenyítés által létrejött családokról. A magyar kormány által követendő példának tekintett, természetes úton létrejött gyermekvállalás és szülővé válás nem mindenki számára adott, vannak, akiknek az alternatív családalapítási formák jelenthetik a megoldást. Ugyanakkor azoknak, akik ezt az utat választják, számos nehézséggel kell szembenézniük. A stigmatizáció nemcsak az örökbe fogadó szülőt, de az örökbe fogadott

RECENZIO

gyermeket is érinti: gyakori a róluk alkotott negatív vélemény, ezért előfordul, hogy az örökbefogadás folyamatát a felek titokban végzik (Szilvási 1997). A mesterséges megtermékenyítésnek több formája is van, melyeket részletez a fejezet – a társadalmi megítélés szerint ez ugyancsak megosztó téma. Egyes feminista álláspontok szerint azok a nők, akik csak ilyen módon tudnak gyermeket vállalni, erősítik azt a nézetet, miszerint minden nőnek anyává kell válnia, főként olyan országokban, mint Magyarországon, ahol társadalmi nyomást helyeznek a nőkre a gyermekvállalás érdekében. Az alternatív családalapítási formák elterjedésének köszönhetően új családformák alakulhatnak ki, ahol a szülők és a gyermek(ek) közötti kölcsönös törődés és szeretet adhatja családjuk alapját, a vérszerinti kapcsolat helyett.

A hatodik fejezet a munka–magánélet egyensúlyáról, illetve annak hiányáról szól. A poszt szocialista országokban, így Magyarországon is gyakori tapasztalat, hogy nehéz, problémás összehangolni a munkát a magánélettel. A hazai szociológiai kutatások több szempontból is vizsgálták ezt a kérdéskört. Szalai Júlia már egy 1971-es vizsgálatban foglalkozott a családi munkamegosztás kérdésével, melynek eredménye szerint már azokban az időkben is a gyermekekről való gondoskodás több mint fele a nőkre hárult (Szalai 1971). Sebők Csilla (2017) a háztartási munkára fordított idő nemek szerinti vizsgálatáról szóló tanulmányában azt találta, hogy a férfiak abban az esetben végeznek (több) házimunkát, ha egyedül élnek. A családi munkamegosztás felborulásának problémakörét bővíti a 2020-ban kitört COVID-19 okozta járványhelyzet, ami egy új helyzetet szült a munka–magánélet összefolyásával és a nők terheinek további növekedésével.

A hetedik fejezetben az aktív apaság jelenségét vizsgálták a szerzők, hazai és nemzetközi fronton. Nehéz megmondani, hogy milyen a „jó apa”, de a kutatások kimutatták, hogy egyre több férfi szembesül azzal, hogy több időt szeretne tölteni gyermekével, ami a munkaerőpiac és a nemi szerepek átalakulását is eredményezheti. Számos magyarországi kutatás is bizonyítja (például Takács 2017, 2020, Sztáray Kézdy – Drjenovszky 2021), hogy az apaszerep folyamatosan változásokon megy keresztül, ami a gyermekeiktől különélő apákra is hatással lehet és az ő helyzetükben is visszatükröződhet (Szalma – Rékai 2019, 2020). Azt, hogy mennyire tud minőségi lenni az apa-gyermek kapcsolat abban az esetben, ha az apa külön él, az apa életkora és új családi állapota mellett a gyermek neme és életkora is befolyásolja. Ugyanakkor még sok kérdést lehetne kutatni az apasággal kapcsolatban, így a szerzők szerint további vizsgálatokra lenne szükség Magyarországon is a témában való további elmélyüléshez.

Végül, a szerzők egy záró fejezetben összegeznek további témaköröket, mint például a transznacionális családok, az egyszülős és mozaikcsaládok kutatása, vagy a szinglikutatások, melyek vizsgálatainak aktualitására, illetve fontosságára hívják fel a figyelmet. A könyv elolvasása után elmondható, hogy mennyire összetett, hiszen részletesen kitér a család szociológia különböző területeire. Ami különösen pozitív, hogy a szerzők nem terhelik feleslegesen az olvasót nehezen értelmezhető kifeje-

RECENZÍÓ

zésekkel, a felmerülő idegen fogalmak és szakkifejezések pedig nem maradnak magyarázat nélkül. Egyrészt szakkönyvnek tekinthető, melynek köszönhetően egyetemi hallgatóknak és kutatóknak kiváló forrás lehet, másrészt a tudományban nem jártas, de érdeklődő olvasó is megtalálhatja benne a számára érdekes témákat és információkat. Összességében megállapítható, hogy a könyv nagyon részletes, könnyen értelmezhető és olvasmányos, mely hiánypótló eleme a családszociológiával foglalkozó magyar szakirodalomnak.

Irodalom

- Giddens, A. (1987): *Social Theory and Modern Sociology*. Oxford, Polity Press
- Sebők Cs. (2017): A háztartási munkára fordított idő nemek szerinti változásai 1999–2000 és 2009–2010 között. In: Janák K. – Szép K. – Tokaji K. (szerk.): *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka, I. Háztartási és önkéntes munka mérése, elemzése*. Budapest, KSH, 15–37.
- Szalai J. (1971): A családi munkamegosztás néhány szociológiai problémájáról. In: Lőcsei P. (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 169–199.
- Szalma I. – Rékai K. (2019): Szülői felügyeleti jog, kapcsolattartás és tartásdíjfizetés a különélő magyar szülők gyakorlatában. *Szociológiai Szemle* 29(4): 83–114.
- Szalma I. – Rékai K. (2020): Personal and Online Contact during the COVID-19 Pandemic among Nonresident Parents and their Children in Hungary, *International Journal of Sociology*, 50:6, 495–503. DOI: 10.1080/00207659.2020.1786635
- Szalma I. – Takács J. (2022): Családszociológiai mozaik. *Szociológiai Tudástár* (13). Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó
- Szilvási L. (1997): Az örökbefogadásról, másképpen. *Esély*, 2: 75–85.
- Sztáray Kézdy É. – Drjenovszky Zs. (2021): Gondoskodásviszonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjában Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 11(4): 138–161.
- Takács J. (2017): Aktívan törődő apák Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 27(3): 104–126.
- Takács J. (2020): How involved are involved fathers in Hungary? Exploring caring masculinities in a post-socialist context. *Families, Relationships, and Societies*, 9(3): 487–502